

До Научното жури, назначено
със заповед на Ректора на СУ
„Св. Кл. Охридски” № РД-38-
603/16.10.2024 г.

СТ А Н О В И Щ Е

от доц. д-р Симеон Гройсман, ЮФ на СУ

относно

„ЮРИДИЧЕСКИ ФАКТИ ВЪВ ВИРТУАЛНА СРЕДА”

дисертационен труд за придобиване на научната и образователна
степен „доктор” от **Любен Илиев Тодев**,
редовен докторант в научно направление 3.6 Право (Теория на държавата и
правото. Политически и правни учения) към Катедрата по теория и история
на държавата и правото в ЮФ на СУ „Св.Кл.Охридски”

Уважаеми членове на научното жури,

I. Основание за написването на становището

Докторантът Любен Тодев представя за разглеждане дисертационен труд на тема
„Юридически факти във виртуална среда“ – резултат от проведена задочна докторантура
на базата на Катедрата по теория и история на държавата и правото на ЮФ на СУ с научни
ръководители на изследването проф. д-р Янаки Стоилов и проф. д-р Вихър Кискинов. След
проведена в катедрата вътрешна защита и издаването от ректора на СУ на заповед № РД-
38-603/16.10.2024 г. по решение на научното жури на негово първо заседание ми е
възложено да съставя настоящото становище.

В същото си заседание членовете на научното жури се съгласиха, че докторантът
изпълнява приложимите минималните национални изисквания за предложения от него
обем на научната продукция. Липсва плагиатство, както се удостоверява от електронния
преглед със системата StrikePlagiarism и както мога и аз на свой ред да потвърдя. С оглед

на същото представеният дисертационен труд правилно е допуснат до публична защита и следва да получи своята оценка по същество.

II. Личност на докторанта

Кандидатът за придобиването на научната степен Любен Тодев е роден през 1988 г. Завършва специалност „Право“ в ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“ през 2012 г. От завършването си насетне активно се развива професионално в сферата на адвокатурата. Автор на поредица от научни разработки, предшестващи етапа на непосредственото му занимание с научна работа като задочен докторант по обща теория на правото в катедра „Теория и история на държавата и правото“ в ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“ в периода от 2020 до 2024 г. По моите лични впечатления мога да добавя, че Л. Тодев е бил активен участник на поредица от конференции, а през последните две години и водещ на семинарни занятия пред студентите-юристи в ЮФ на СУ, първо по Обща теория на правото, а по настоящем и по Информационно право.

III. Съдържание на представения дисертационен труд

Разглежданият дисертационен труд има класическа **структура** от увод с подробно методологическо изложение, три глави с разгърнати деления от подточки, заключение, библиография и класификационен списък на използваните публични (международни, европейски и национални нормативни заедно с програмни политически) актове. Библиографията се състои от 130 заглавия, 65 от които на кирилица и 66 на латиница.

Първата глава представя и в последствие съпоставя понятията за юридически факт и за виртуална среда. Втората глава глава разглежда проблемите свързани с конструирането на спецификите на юридическите факти, диктувани от тяхното осъществяване във виртуалната среда. В третата глава е разработен типов модел на юридическия факт във виртуална среда.

Темата на дисертацията се базира на формулирането на актуалния за правното познание проблем за приложимостта на понятията на „доинформационната“ правна теория към концептуализирането на юридическите проблеми, свързани с идеята за осъществяването на определени факти в една качествено различна, базирана на информационните технологии, алтернативна на материалната, а именно *виртуална* среда.

Класическата философия се бори за осмислянето на континуума от време и пространство (тук и сега, там и тогава) като единен ред на представите, чрез които осъзнаваме нещо случващо се. Със своите „високи“ понятия Кант осмисля интуитивното използване на сетивата, които несъзнателно и неотклонно базират на понятията за място и пространство като базови елементи на мисленето. Струва ми се без пряк диалог Тодев използва подобно гледище, сочейки че „материалната среда“ – тази на времето и пространството, мислени през сетивата, е полето, чиито взаимодействия „всеки човек до голяма степен разбира интуитивно“. Юридическите факти с материално битие от тази гледна точка са „обикновените“ факти (в дадено място и време), погледнати през призмата на правните норми. Използването на дигиталните технологии обаче предполага възможността за осъществяването на факти (макар чрез действия на хора с тяхното място и време) все пак отдалечено, в едно ново, алтернативно пространство на „виртуалната реалност“. В нея с особен интерес се поставят проблемите за „пространството“ (явно тук кавичките са наложителни) и времето (него не може да релативизира дори и най-съвременната технология) на осъществяването. Иначе „даденото“ ни и интуитивно схващано материално пространство, тук става „конструирано“ (разграничението се реципира от анализите на проф. Колев и се използва на стр. 72 от дисертацията).

Разглежданият дисертационен труд се отличава с ясност на юридическия език, систематично разработване на изложената материя и цялостно структуриране на единен мисловен подход. Макар че дисертантът има своята професионална и научна ориентация към практическите проблеми на информационното право, аз мога със задоволство да заключа, че той – за разлика от други докторанти по обща теория на правото, е „надскочил“ тясноотрасловата проблематика и действително е *теоретизирал* разглежданата материя. Нещо повече, преди пристъпването към отделните проблеми на „виртуалното фактическо“ се структурират основни относими спорове в теорията и философията на правото (с тяхната плаваща граница, зависеща основно от схващането на съответния автор; в този смисъл това разграничение тук е по-скоро мое).

Отделен позитив на дисертацията представлява действително (а не формално, както става традиция за българските докторанти по правни науки) разработването на методологическата част на изследването (ч. II. от Въведението). Поради изброените причини – дори да са налице определени възражения срещу конкретни подходи и

трактовки, още тук трябва да се подчертае, че Любен Тодев е успял да напише понятийноориентирана дисертация, обединена от цялостен подход и оживена от спорове с различни теории. Това са все търсени елементи за една общотeorетична дисертация. На места е оставено поле за спор, но изтъкването на аргументи в една или друга посока, мисля няма да бъде от полза по съществото на дисертационния дебат.

Така например, докторантът се солидаризира с идеята „институционализацията“ на правото като негова разграничителна спрямо останалите социални нормативни системи характеристика (с. 20), но според мен е спорно, дали именно писания характер на нормите и тяхното автопоетично възпроизвеждане (цитирането на Луман от Тодев позволява на мен да използвам тази чуждица) е именно това, което цитираните под черта автори наричат „институционализация“. В този смисъл е интересно, дали в нашата правна теория всъщност не е нужен дебат, какво именно влагаме в идеята за „институционализиране“. На следващо място – формулирам тези бележки тук, защото са критики в детайла, а не в концепцията: не е правилно твърдението, че уредбата с „изключително кратка история“ е по-неподатлива на историческо тълкуване. Напротив, възможността и ясно свързване на текущия момент със съответния законодателен мотив, по принцип е основната предпоставка за историческо тълкуване. То става все по-трудно с отдалечаването във времето. Последното съставлява определен парадокс на историческото тълкуване, прилагано от правната догматика (по-близо означава по-добре, защото „волята на законодателя“ е по непосредствено достъпна) и на историческия анализ, даван от правната история (по-далеч означава по-добре, защото последиците са по-ясни, а важното в причините, отделено от маловажното)¹. Сто години по-късно историкът на правото ще посочи причините, тенденции, ще разграничи значимото от преходното. Догматикът обаче трудно ще намери правоприложен аргумент, относим към открита във вековния текст празнота.

В смисъла, касаещ тези два примера (изброяването на подобните им може да продължим) отделните разсъждения на докторанта пораждаат дискусия в смисъла на потенциал за нови разисквания, а не толкова на желание за отхвърлянето на неговите тези. Аз например по никакъв начин не мога да приема, че юридическите факти имат регулативна функция (била тя „ограничена, несамостоятелна“); не е случайно, че обосновката на

---

¹ Противопоставянето на правноисторическия и на правнодогматичния анализ в техните херменевтични измерения се прави от Ханс-Георг Гадамер в „Истина и метод“ (ч. II, раздел II, т. 2, б. „с“).

становището се базира на авторитета на съветска дисертация от 70-те години, т.е. предполага социологически подход, обвързващ нормите с обществените отношения. Последният е по-легитимен в изследванията върху правото, използвайки неюридически метод. В този смисъл не фактът „насочва човешкото поведение косвено, във връзка с... диспозицията или санкцията“. Полагането на факта в нормата, обвързването му с правни последици, в крайна сметка *представата за юридическа дължимост* (възприеманата за обвързваща норма) регулира. В представения от Тодев пример – подателят на молбата съобразява не (както той твърди – вж. стр. 80) заявлението си с установените в хипотезата измерения на прощението, а се ориентира според последиците – (диспозиция, насочена към правоприлагания =>) ще се отхвърли, (хипотеза =>) ако не отговаря на еди-кои си изисквания; ще се удовлетвори, ако ги изпълнява.

IV. Анализ на основните точки.

Всеки научен опит, подобен на рецензирания, стои пред опасността да разглежда нашироко най-новите технологични (и респективно регулирани или подлежащи на регулиране) явления и като ги гледа през призмата на обичайните юридически разбирания, да не стигне до нивото на тяхната проблематизация. Докторантът не е станал жертва на този риск.

Понятийните алтернативи при дефинирането на юридически факти са обстойно коментирани от докторанта. В крайна сметка авторът се солидаризира с виждането, което „приема, че юридически факт е обстоятелството от материалната и социалната действителност в съвкупност с неговия модел в правната норма“. Тодев е достатъчно последователен в обосновката на този избор. Същевременно може да се постави и въпросът, дали цялата поредица от съпоставяне на житейски, нормативни и юридически факти, в крайна сметка не са поредица от влагане на различни езикови съдържания в отделните термини с цел описанието на отношението между дължимо и фактическо, първото проектирано в модела, а второ наблюдаваното като моделосоъществяващо. Всяко определение в крайна сметка се нуждае от посочването на тази двойственост – например когато отново формулира своето становище, Тодев пише, че „юридическият факт се дефинира като предвиден от правна норма *факт*, който съдържа характеристики на *обстоятелство*, което се проявява в социалната действителност...“ (с. 68). Всъщност

правната наука не може да дефинира факта като такъв (това е въпрос на философската онтология и на епистемологията), а само да разсъждава върху свързаната фактичност на описанието в нормата и (описанието на) случващото се в реалността.

Избраното **понятие за виртуална среда** беше – доколкото е позволено да се изнасят подобни „вътрешнокатедрени факти“ в публично изложение като настоящето, беше сред най-коментирани през няколкото години в които Любен Тодев е асоцииран към нашата катедра. Докторантът е използвал определението, наложено у нас от проф. В. Кискинов, че същата е „виртуална среда като нефизическа, идеална, изкуствена среда, образувана от човека посредством информационни и комуникационни технологии“ (с. 90 от дисертацията). Това определение е основополагащо за изследването, доколкото ако юридическите факти имат определени характеристики, то те са изследвани в контекста на идеите за въпросния характер на виртуалната среда и регулациите, нужни при нейното технологично образуване. За мен е особено важно все пак да се подчертае и възможността за търсене на аналогии между самото правно мислене и виртуалността, защото традиционното догматично „смятане в понятия“ изначално разсъждава за правото по нефизически, идеален и изкуствен начин на едно абстрактно-отвлечено възникване на правните последици чрез логически операции в „правния мир“. Разглеждането на виртуалната среда като идеално явление отваря пътя за множество трактовки на относимостта на традиционните измерения на идеалистичния елемент в правната теория и съвременните регулации.

Положително впечатление прави преодоляването на тяхно-принудителните трактовки върху правния позитивизъм чрез развитието на анализа върху координационното функция, която той приписва на правото и чието осъществяване подпомага. В тази връзка са интересни разсъжденията и за правния реализъм, върху който авторът сам разсъждава, за да въведе алтернативни разграничения във връзка с координирането на обществените отношения (с. 34-35). Правото може и да се състои в „предсказания, какво ще направят съдиите“, но как да предсказвам на всекидневна база, търсейки правилното си поведение във всекидневието „извън съдебната зала“, както Тодев посочва.

В крайна сметка очертаната концептуален подход обединява различните характеристики на юридическите факти, въз основа на което докторантът формулира своята визия за правнотеоретичните аспекти на проектирането на виртуалната среда. Очертана е

връзката между проектирана среда и моделиране на фактите, които ще се осъществяват с нея. Анализът е насочен към законотворческите измерения на тези сложни въпроси и има потенциал да служи в положителен план за развитието на информационноправните контексти по въпроса.

Изследването е богато подплатено с практически примери, поставящи под въпрос традиционните разбирания на правното мислене, проектирано върху материалната среда, за да бъдат отличени спецификите виртуалната среда и възникващите с тях юридически въпроси.

Критичните **езикови** бележки следва да формулират препоръка за по-нататъшна работа върху опростяването и изясняването на езика – например да се говори за „консенсусен“, а не за „консенсуализиран“ (с. 129); срещат се грешки в членуването (стр. 29, последен абзац) или промъкнали се на стр. 73 „дискретни“ обстоятелства. Общата препоръка в тази насока е за една внимателна последваща редакция на текста.

Като допълнителна препоръка може да се посочи възможността за първоначалното извеждане и класифициране на нормативните актове, регулиращи разглежданата правотехнологична виртуалност, каквато ни е дадена *de lege lata*.

Изложението в гл. II, ч. II, т. 3.1. би спечелило, ако езиково несръчната (не по вина на анализиращия я докторант) доктрината за „суверенитет на виртуалната среда“ бъде анализирана по-скоро чрез понятието „автономия“ на виртуалните общности, по-нататък противопоставяна на държавния суверенитет и идеите за „външно“, „централизирано“ регулиране от държавни и международни институции.

Въведеният по настоящем режим на публичност, както на докторските защиты, така и на защитаваните трудове (с оглед свободния пълнотекстов достъп до тях), според мен в известна степен задължава докторанта да продължи работата над своя проект, като го представи на научната общност във вид на изпълняваща изискванията на ЗРАСРБ и ППЗРАСРБ монография, която да отрази и неговото осмисляне на критиките и предложенията на журито, и да представи неговите становища в най-пълен и годен за разпространение вид. В тази насока е и последната ми препоръка към Любен Тодев.

V. Публикации и допълнителни дейности.

Докторантът представя шест публикации, с които двойно надхвърля минималните

научни критерии, като по времето на своята докторантура е демонстрирал желание за работа и предприемчивост в научните си начинания. Публикациите отразяват различни етапи от разработването на труда и под една или друга форма техните резултати са допринесли за формирането на неговата окончателна форма и изводи. Добре впечатление прави, че Л. Тодев е вземал участие както на конференции на КТИДП, така и на въшни за същата научни форуми. Неговата положително оценена от катедрата работа в семинарните занятия по ОТП и текущите му занимания със семинари по информационно право, го представя в положителен образ на работлив и любознателен изследовател.

VI. Цялостна оценка.

Формулираните критики и забележки не омаловажават стойността на предложения дисертационен труд и се надявам да съдействат на автора в рамките на неговото доработване с оглед издаването в книжен вид.

Воден от гореизположеното мога да формулирам положителна оценка за дисертационния труд на Любен Тодев под заглавие „Юридически факти във виртуална среда“. Като отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и приложимите подзаконовни нормативни актове по прилагането му, трудът е основание за присъждението на автора му на образователната и научна степен „доктор” в професионално направление 3.6 Право (Теория на държавата и правото. Политически и правни учения), за което ще гласувам положително в рамките на предстоящата публична защита.

София,
16 Декември 2024

Симеон Фройсман